

Проте, незважаючи на вагомі досягнення в організації самостійної пізнавальної діяльності, головною метою педагогів залишається постійне її вдосконалення, розширення методичної бази, посилення контролю за індивідуальною діяльністю студентів, підвищення власної професійної майстерності, зміцнення співпраці викладачів і студентів. Тільки за таких умов можна досягти максимальної якості нашої вищої освіти та ефективно адаптувати її до вимог сучасного європейського освітнього простору.

Література

1. Володько В.М., Дмитрик І.С., Іванова Т.В. Самостійна пізнавальна діяльність студентів: Методичні рекомендації. – К.: ІСДО, 1993. – 52 с.
2. Кустовський С.М. До питання про стан сучасної самостійної роботи у вищих навчальних закладах // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб.наук.пр. – Випуск 5. / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 518-528.
3. Освітні технології. Навч.-метод.посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарський. – К.,2003. – 225 с.
4. Сиротенко Г.О. Шляхи оновлення освіти. Науково-методичний аспект. – Х., 2003. – 96 с.
5. Солдатенко М.М., Сусь Б.А. Самостійна пізнавальна діяльність як найважливіша умова формування спеціаліста. // Вища і середня освіта. – 1994. – № 7. – С.39-44.

Анотація

У статті розглядаються основні шляхи ефективної організації самостійної пізнавальної діяльності студентів та роль викладача в цьому процесі.

Аннотация

В статье рассматриваются основные пути эффективной организации самостоятельной познавательной деятельности студентов и роль преподавателя в этом процессе.

Подано до редакції 09.04.2009.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, проф. Шкурко І.І.

© 2009

Ельбрехт О.М.

ЛЕКЦІЯ ЯК ФОРМА І МЕТОД НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах модернізації освіти посилюються вимоги до педагогічної діяльності викладачів вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим постала потреба визначення шляхів підвищення ефективності форм і методів навчання. Провідною формою і методом навчання у вищій школі є лекція. Мета лекції – ознайомлення студентів з навчальною інформацією зі спеціальності; формування основи для засвоєння студентами навчального матеріалу та подальшої самостійної роботи. Вважається, що лекція більшою мірою є пасивним способом набуття знань: гальмуються самостійне мислення, унеможливаються самостійні заняття, знижується працездатність студентів. Проте лекційну форму навчання інколи важко замінити іншою. Тому важливою вбачається діяльність учених і викладачів-практиків з пошуку шляхів підвищення ефективності традиційних форм і методів роботи, також і лекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Джерельна база з дослідження проблеми підвищення ефективності традиційних форм і методів навчання, серед яких найпоширенішим є лекція, представлена численними працями українських і зарубіжних учених-дидактів, а саме Ю.Бабанського, В.Бондаря, В.Галузинського, М.Данилова, М.Євтуха, Б.Єсипова, І.Лернера, О.Мороза, С.Самігіна, М.Скаткина, А.Ланге, П.Рамздена та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в аналізі підходів до застосування лекції – провідної форми і методу навчання у вищому навчальному закладі – задля з'ясування шляхів підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Метод навчання – впорядкований спосіб взаємопов'язаної діяльності викладача і студента задля досягнення навчально-виховних цілей. Форма організації навчального процесу – спосіб організації, побудови й проведення навчальних занять, на яких реалізуються зміст навчальної роботи, дидактичні завдання і методи навчання. Вибір форм і методів навчання для застосування в будь-якій підсистемі освіти здійснюється з огляду на мету навчання, його зміст, рівень готовності суб'єкта до навчання, особливості дидактичних засобів, тривалість вивчення навчального матеріалу. Проблема форм і методів навчання у вищому навчальному закладі розглядається в ракурсі загальнодидактичної концепції форм і методів навчання. Проте соціальні функції вищої освіти, яка є підсистемою освіти дорослих, її професійне спрямування зумовлюють потребу модифікувати загальнодидактичні форми і методи навчання відповідно до особливостей цього ступеня освіти [1, с. 50-60].

Дискусії щодо доцільності застосування лекційного методу тривають роками, і все ж він залишається найуживанішим методом навчання у вищому навчальному закладі. Неважко зрозуміти, чому переважна більшість викладачів обгрунтовують доцільність його використання у викладанні будь-якої дисципліни: лекція є найбільш

доцільною за відсутності підручників для нових курсів, недостатньому відображенні матеріалів у чинних підручниках, важлива для надання базової інформації, ідей, концепцій на початковому етапі навчання студентів у вузі, коли вони ще недостатньо підготовлені для самостійного осмислення отриманої інформації. Порівнюючи лекційний метод з іншими методами навчання, В.Дж. МакКічі зауважує, що він не менш ефективний за інші лише як засіб передавання знань. Такого ж погляду дотримується і Д.Блігх. Він вказує на те, що лекційний метод є менше ефективним у розвитку мислення і формуванні ставлення студентів до тієї або іншої проблеми [6]. Обмежені можливості лекції, з одного боку, разом з тим її корисність і доцільність, з іншого, привели до пошуку шляхів підвищення ефективності цього методу.

Загальновідомо, що люди краще вчаться за умови активного сприйняття інформації. Проте традиційне лекційне заняття недостатньо створює можливості для активного навчання, тож студенти під час такого заняття займають переважно пасивну позицію. А.Ланге дійшов висновку, що під час читання лекцій засвоюється 20% навчального матеріалу, проведення дискусій – 70%, вирішення конкретних ситуацій – 90%. Х.-Є.Майхнер відзначав, що за переважно пасивного сприйняття інформації у пам'яті зберігається 10% того, що читають, 20% того, що чують, 30% того, що бачать, 50% того, що бачать і чують. За активного сприйняття інформації студенти утримують в пам'яті 80% того, що говорили самі, 90% того, що робили самі (див.[2, с. 10]). П.Рамзден вказує, що активна зайнятість студентів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей забезпечуються методами, які спонукають до активності, розв'язання проблем, запитування, співпраці у навчальній діяльності [7].

З висуненням нових вимог до підготовки майбутніх фахівців постала потреба застосовувати активні методи навчання. Вони вводять студентів у ситуації, реальної професійної діяльності, спонукають до активних дій і творчості, мотивують до здобуття знань. П.Рамзден вважає, що традиційна лекція може зашкоджувати якості процесу учіння, оскільки студенти звикають до досвіду пасивного набуття знань [8]. Багато викладачів розглядають навчання як ефективну передачу знань від того, хто навчає до того, хто навчається. Вони турбуються про якість презентації матеріалів і власні вміння щодо управління навчальним процесом в аудиторії [7, с. 87].

В науковій літературі висловлюються численні ідеї щодо посилення ефективності лекції. У зв'язку з цим до неї висуваються головні вимоги: проблемність матеріалів; чітка структура, логічний виклад матеріалу; доступність, роз'яснення нових термінів і понять; аргументованість матеріалів; посилання на використану літературу; передбачення прийомів закріплення навчального матеріалу; висновування; наявність опорних матеріалів (текст, конспект, окремі записи, ілюстративні і наочні матеріали) [1, с. 60].

На увагу заслуговують ідеї Дж.Джібса, який, крім означених вище, висуває ще й такі вимоги [5]:

- не перевантажувати зміст лекції, адже студенти краще засвоюють матеріал, якщо щільність інформації є не занадто високою;
- будувати лекції на партисипативних засадах, впроваджувати цей підхід з самого початку викладання дисципліни, коли встановлюються правила поведінки на занятті;
- упродовж заняття нагадувати студентам її основний план аби вони могли усвідомлювати свій шлях у пізнавальному процесі та визначати важливі змістові аспекти;
- підсумовувати окремі змістові складові лекції, робити висновки після викладу всього матеріалу, використовувати їх на початку наступного лекційного заняття;
- надавати можливостей студентам взаємодіяти після подачі нового матеріалу для осмислення зв'язків між новим навчальним матеріалом і тим, що вже вивчався раніше;
- для цього можна передбачати роботу студентів невеличкими групами упродовж заняття або давати позааудиторні завдання;
- використовувати роздавальний матеріал, діаграми, фрагменти статей тощо, залишати вільне місце на роздавальних картках для записів студентами власних поглядів на проблему.

Структура лекції не є сталою, вона залежить від багатьох складових, найсуттєвішою з яких є творчість викладача. Зазвичай лекція складається зі вступу (виклад вихідних позицій); основного змісту (послідовне подання навчального матеріалу); висновку (коротке узагальнення). Дж. Браун і М.Аткінс розробили низку запитань для (само)перевірки викладача щодо структурування лекційного заняття. Вони стосуються аналізу головних проблем лекції, доцільності передбачуваних методів навчання, якості початкового етапу, в т.ч. чіткість постановки завдань і мотивування студентів до заняття, структурування навчального матеріалу, взаємозв'язку між окремими відрізками навчального матеріалу, чіткості викладу головних ідей, планування навчально-пізнавальної діяльності студентів упродовж заняття, передбачення ускладнень у процесі презентації матеріалів, шляхів їх усунення, використання аудіо-відео засобів, самооцінки ефективності запланованого заняття [4].

Традиційні форми роботи, а також і лекція, є дієвими за умови їх здійснення методами, що активізують пізнавальну діяльність студентів. Під активізацією навчальної діяльності розуміють використання викладачем таких змісту, форм, методів і засобів навчання, завдяки яким підвищуються активність та творча самостійність студентів під час засвоєння знань, формуються практичні вміння і навички. Такий підхід визначає соціальне

завдання сучасного навчання: не лише надавати знання, а й формувати стійкі мотиви їх поглиблення через самоосвіту, розвивати творчі здібності і навички самостійного наукового пізнання, сприяти самореалізації особистості.

Науковцями та викладачами-практиками пропонуються засоби залучення студентів до активної участі у занятті зокрема:

- постановка запитання або проблемної ситуації для обговорення, яке може відбуватись фронтально або у малих групах;
- застосування дидактичної техніки з попереднім коментарем щодо проблем, на які потрібно звернути увагу (кіно-, діапроектори, телевізори, відеомагнітофони, електрофони); аудіовізуальні засоби: екранні посібники статичної проекції (діафільми, діапозитиви, дидактичні матеріали для епіпроекції); посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти); фонопосібники (грам- і магнітофонні записи); відеозаписи, радіо- і телепередачі;
- презентація Інтернет-матеріалів з попереднім інструктуванням щодо їх застосування;
- постановка запитань з передбаченням кількох варіантів відповідей, з яких необхідно обрати правильний;
- колективне розв'язання проблеми;
- коротке обговорення у групах з двох-трьох осіб наукових ідей, необхідних для подальших досліджень;
- спонукання студентів до постановки запитань викладачеві, спрямованих на уточнення нової інформації, оцінювання представлених у лекції статистичних даних;
- спонукання студентів до наведення прикладів з реальної життєдіяльності, їх обговорення і порівняння з іншими;
- запропонувати студентам розглянути переваги і недоліки ідей, теорій, концепцій, що вивчаються на занятті;
- виділення часу для роботи в режимі запитання до викладача – відповідь викладача; така форма роботи вимагає високої професійної компетентності, є досить непростю для викладача – початківця, тому запитання можна зібрати заздалегідь і обдумати відповіді на них.

Керівництво роботою студентів полягає у визначенні вимог щодо загальної культури поведінки на лекції (запитання до лектора, їх форма, обсяг, час); навчання студентів конспектування; допомога в здійсненні записів через зміни темпу подання навчальних матеріалів, його повтору, застосування пауз тощо; перегляд конспектів під час лекції, на семінарах і практичних заняттях; використання прийомів підтримання уваги студентів (запитання, риторичні запитання, ораторські прийоми). Та в світлі сучасних вимог необхідно не просто керувати, а скоріше спрямовувати студентів на шляху пізнання, мотивувати їх до відповідальності за результати своєї навчальної діяльності.

Такі вимоги до форм і методів навчання майбутніх фахівців, потреба розвитку їх творчих здібностей зумовила появу проблемної лекції, лекції-прес-конференції, лекції-візуалізації, лекції із запланованими помилками. Проблема лекція передбачає виклад інформації створенням проблемної ситуації, яка спонукає студентів до пошуку і вирішення певних суперечностей, а отже, набуття нових знань. Лекція-прес-конференція викладається у вигляді зв'язного інформаційного тексту, який подається викладачем у відповідь на сформульовані студентами запитання із запропонованої теми. Лекція-візуалізація подає інформацію у візуальній формі. Демонстраційні матеріали не просто доповнюють словесну інформацію, а є носіями змістовної інформації. У лекцію із запланованими помилками викладач спеціально закладає певні помилки – змістові, методичні, поведінкові. Завдання студентів розпізнати, зафіксувати, а наприкінці лекції назвати ці помилки [1, с. 75 – 88].

Застосування на лекціях, описаних вище, сучасних методичних прийомів допомагає учасникам навчального процесу: з'ясовуються дискусійні наукові проблеми, повідомляються і узагальнюються нові наукові дослідження. Студенти мають змогу не лише сприймати й осмислювати інформацію, а й оволодівати способами пошуку нових знань.

Висновки... Здійснений аналіз поглядів учених на лекцію як провідну форму і метод навчання, підходів до її застосування дозволяє зробити такі висновки:

- доцільність застосування на лекційному занятті активних методів навчання не викликає сумніву: вони стимулюють творчу активність майбутніх фахівців, створюють позитивну мотивацію до набуття знань і таким чином впливають на покращення підготовки фахівців;
- застосування активних методів навчання, які передбачають дискусію, проблему, полеміку, вимагає від викладача оволодіння такими професійно-особистісними якостями, як комунікативність та товариськість. За їх наявності той чи той метод навчання перетворюється із засобу впливу на студентів з боку викладача на засіб активної творчої взаємодії учасників навчального процесу, завдяки якій якісно засвоюються професійні знання, уміння, навички;

– ефективність використання наведених методів навчання здебільше залежить від застосування засобів навчання, під якими розуміють допоміжні матеріально-технічні засоби з їх дидактичними функціями. Засобами навчання є слово викладача, навчальні книги, прилади, інструменти, історичні та географічні карти, графіки, діаграми тощо;

– у практичній діяльності активні форми і методи широко не застосовують: потрібні значні зусилля і час для створення відповідних матеріалів, високий рівень володіння прийомами спонукання студентів до активного сприйняття інформації;

– з огляду на це зміни щодо впровадження таких методів мають бути, зваженими і поступовими.

Література

1. Ельбрехт О.М. Науково-практичні основи вищої освіти: Монографія – К.: Фенікс, 2008. – 296 с.
2. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К., 1996. – 67 с.
3. Самыгин С.И. Педагогика и психология высшей школы / Отв. ред. С.И.Самыгин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 554 с. (Сер. "Учебники, учебные пособия").
4. Brown, G. and Atkins, M. Effective Teaching in Higher education, Methuen, London. – 1998. – 198 p.
5. Gibbs, G. Lecturing to More Students: Teaching more students, part 2, Polytechnic and Colleges Funding Council, Oxonian Rewley Press, Oxford. – 1992. – 235 p.
6. McKeachie, WJ. Teaching Tips: Strategies, reseach and theory for college and university teachers, Health and Co, Lexington. – 1994. – 214 p.
7. Ramsden, P. Current challenges to quality in higher education, Innovative Higher Education, 18 (3). – 1994. – pp. 177 – 87.
8. Ramsden, P. Learning to Teach in Higher Education, Routledge, London. – 1992. – 170 p.

Анотація

У статті розглядається проблема лекції – провідної форми і методу навчання у вищому навчальному закладі, розглядаються шляхи підвищення її ефективності.

Аннотация

В статье рассматривается проблема лекции – основной формы и метода обучения в высшем учебном заведении, рассматриваются пути повышения ее эффективности.

Подано до редакції 06.04.2009.

© 2009

Копіца О.І.

ДІАЛОГОВО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Швидка мінливість сучасного світу вимагає від випускників вищих навчальних закладів мобільності, здатності гнучко адаптуватись до нових умов життєдіяльності, бути спроможним до самореалізації і самовдосконалення впродовж всього життя.

Зміни, які останнім часом відбулися в суспільстві, впливають на процес становлення особистості як цілісної, відносно стійкої (усталеної системи) та пов'язані з усвідомленням свого місця, ролі, функцій в професійній діяльності. Суттєвими ознаками цих змін повинно стати інтелектуальне наповнення професійної підготовки майбутніх педагогів, здатних до активної трудової гуманістичної і природовідповідної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. При цьому важливим є надання процесу навчання максимально можливої індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання в процесі професійно-творчої самореалізації. Як стверджує А.М.Бойко, реалізація особистісно-соціальної, гуманістичної парадигми, яка прийшла на зміну соціальній, тоталітарній, загострює "проблему творчої діяльності і виховання творчого ставлення до праці" [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Дослідники проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання (Л.І.Денисенко, Г.А.Кондратюк, Г.Є.Левченко, В.М.Мадзігон, В.К.Сидоренко та ін.) наголошують на важливості використання у навчальному процесі діалогово-комунікативних технологій, адже залучення учнів не лише до практичної технічної діяльності, а й до проектної та дослідницької потребує сформованості у майбутніх учителів трудового навчання здатності до творчої самореалізації.

Як свідчить аналіз публікацій з теми дослідження (йдеться про наукові праці Т.Антонюка, В.Безрукової, В.Бондар, О.Коберника, В.Сидоренка та ін.), проектно-технологічна діяльність майбутніх учителів трудового навчання потребує пошуку засобів активного навчання і сучасних педагогічних технологій із урахуванням особливостей освітніх і виховних навчальних завдань. Виконання вправ, самостійних робіт, організація і розробка педагогічних рекомендацій та творчих проектів у процесі реалізації діалогово-комунікативних технологій